

УДК 364.4:356.15:342.734

DOI 10.32755/sjlaw.2023.02.018

Денисенко К. В.,

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу,
Академія Державної пенітенціарної служби,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-9637-1361;

Кисельов Д. В.,

молодший науковий співробітник відділу
наукової діяльності та міжнародного співробітництва,
Академія Державної пенітенціарної служби,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-5080-9436;

Борко І. С.,

курсантка 137-ї навчальної групи юридичного факультету,
Академія Державної пенітенціарної служби,
м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-3397-0121

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛОНТЕРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття присвячена аналізу деяких аспектів діяльності волонтерів в умовах воєнного стану. Констатується, що війна в Україні змусила суспільство переосмислити практичну цінність волонтерів та волонтерської діяльності зокрема. З огляду на численні ризики для життя і здоров'я під час здійснення волонтерської діяльності, волонтери є однією з найбільш вразливих і незахищених категорій. Акцентовано увагу на доцільності перегляду й уточнення законодавчих положень щодо неможливості здійснення волонтерської діяльності індивідуально.

Ключові слова: волонтер, волонтерська діяльність, волонтерський рух, ризики, воєнний стан, воєнна агресія, бойові дії, Збройні сили України, соціальні гарантії.

Постановка проблеми. 24 лютого 2022 року російська федерація, порушуючи положення Будапештського меморандуму, розпочала загарбницьку війну проти суверенної та незалежної України, в результаті якої чимало підприємств зупинили свою діяльність, велика кількість громадян через втрату домівок та ведення бойових дій вимушено стали внутрішньо переміщен-

ними особами. Нестача медикаментів, продуктів, предметів гігієни тощо є реаліями сьогодення. Першими на захист і оборону гуманітарного сектора країни, подолання негативних викликів стали волонтери, які щодня ризикують власним життям, рятуючи життя інших шляхом здійснення евакуації з найгарячіших місць України, доставляють предмети життєзабезпечення на територію, де точаться бойові дії. Тому в умовах сьогодення питання щодо створення ефективних правових гарантій діяльності волонтерів, поважного ставлення до них має перебувати на порядку денному в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень. Питання щодо діяльності волонтерів, у тому числі в умовах воєнного стану, прямо чи опосередковано досліджували такі вчені: Я. М. Буздуган, В. В. Вашкович, П. В. Горінов, Р. Г. Драпушко, Т. Л. Лях, О. О. Никонович та ін.

Метою статті є аналіз деяких аспектів діяльності волонтерів в умовах воєнного стану та розроблення відповідних шляхів удосконалення зазначеного питання.

Виклад основного матеріалу. Визначення поняття «волонтер» закріплено у статті 7 Закону України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 року, відповідно до якої це фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги [1]. На сьогоднішній день волонтерські організації існують у 80 країнах світу. Близько 110 мільйонів людей щороку беруть участь у добровільних програмах, де допомагають у сферах освіти, охорони здоров'я, екології, соціального захисту, а з початком воєнних дій в Україні з 2014 року допомагають як у гуманітарній, так і у військовій сфері [2]. Форми волонтерської діяльності можуть бути різного формату – від індивідуальної до колективної, від безпосередньої участі до дистанційного режиму допомоги. Виклики сьогодення показують, що волонтерська діяльність може здійснюватися в онлайн-режимі за допомогою мережі Інтернет та інших телекомунікаційних мереж.

Волонтерами можуть стати громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають у нашій державі на законних підставах, якщо вони дієздатні. Крім цього, волонтерами можуть бути особи від 14 до 18 років за згодою батьків

(усиновлювачів), прийомних батьків, батьків-вихователів або піклувальника [1].

Волонтерську допомогу може надавати як одна людина, так і група осіб. Щодо останніх, то зазвичай такі люди об'єднуються і створюють організації або долучаються до вже існуючих. Найбільш відомими організаціями, що здійснюють діяльність за окресленими напрямками, є благодійний фонд «Повернись живим», громадська організація «Армія SOS», Товариство Червоного Хреста України, правозахисна організація «Восток SOS», громадська спілка «Освітній дім прав людини в Чернігові», громадська організація «PRAVOEX», фонд «Голоси дітей», волонтерська організація Фонд «Мир і Ко», Всеукраїнський центр волонтерів «People's Project», Фонд Сергія Притули, громадська організація «MART», благодійна організація «FREE ZONE», громадська організація «Українська волонтерська служба» та інші.

Війна в Україні змусила суспільство переосмислити практичну цінність волонтерів. У сучасних умовах, з огляду на численні ризики для життя і здоров'я під час здійснення волонтерської діяльності, волонтери є однією з найбільш вразливих і незахищених категорій. Яскравим підтвердженням зазначеного є низка випадків, які, з одного боку, підкреслюють роль волонтерів у наближенні перемоги України над окупантами, з іншого – демонструють ризикованість волонтерської діяльності.

Так, 30 березня 2022 року, коли волонтери везли до блокадного Чернігова їжу, паливо, генератор, медикаменти і збиралися евакуювати понад сотню містян, російські війська обстріляли колону з п'яти волонтерських бусів. Унаслідок обстрілу четверо волонтерів отримали поранення, троє загинули [3].

Про кричущий випадок убивства волонтера шляхом катування зазначав Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Дмитро Лубінець. За його словами, убивство волонтера Пола Урі через катування – воєнний злочин, який стане ще одним доказом під час трибуналу над російським політичним та військовим керівництвом, доказом у трибуналі для Путіна [4].

У щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини зазначено, що після початку широкомасшта-

бної агресії проти України збройні сили російської федерації незаконно утримували значну кількість цивільних на тимчасово окупованих російськими силами територіях України. Переважно жертвами такого незаконного позбавлення волі були представники органів місцевої влади, ветерани ЗСУ, правоохоронних органів, волонтери, журналісти, правозахисники – тобто всі ті, хто потенційно міг чинити спротив окупації і підтримував територіальну цілісність України [5].

У червні в окупованому Мелітополі російські військові викрали українського волонтера Ярослава Жука. Його перевезли до Криму та звинуватили у скоєнні злочину, передбаченого частиною першою статті 361 Кримінального кодексу рф (акт міжнародного тероризму) – цей приклад також з доповіді Дмитра Лубінця, який акцентував увагу на тому, що росіяни активно використовують Автономну Республіку Крим для утримання громадян, викрадених на окупованих територіях, серед яких є волонтери [5]. Зазначені омбудсменом випадки жорстокого й нелюдського поводження з волонтерами ще раз підкреслюють те, наскільки волонтерська діяльність є небезпечною для життя самого волонтера, який, ризикуючи собою заради інших, продовжує допомагати суспільству та державі.

Улітку 2022 року широкого розголосу в засобах масової інформації набула ситуація, коли львівським волонтерам Олесю Дзиндрі та Юрію Музичуку вручили підозри, а потім у суді звинуватили їх у продажу гуманітарної допомоги для Збройних сил України.

Цю ситуацію прокоментувала значна кількість волонтерів, серед них Святослав Літинський, який сказав: «Ми частково чи повністю кинули свої роботи, збираємо гроші і забезпечуємо армію, бо не хочемо бути окупованими. Люди кинули все і всупереч чи за законом просто хотіли допомогти державі. А держава замість того, щоб допомогти, проконсультувати, змінити закон, зараз вибиває серйозний стовп волонтерства з-під армії. З якою метою? Чи це низова ініціатива для того, щоб хабарями потім збагатитися, чи це ініціатива зверху, щоб централізувати все. Більшість волонтерів, яким пред'явлено підозри, не фінансувались міжнародними організаціями, а кошти збирали від

друзів і знайомих. У результаті – армія отримувала автомобілі. У військкоматі є посада, яку обіймає людина, яка організовує забезпечення для армії. Це його відповідальність знайти машину, забезпечити, а не волонтерів. А волонтери роблять його роботу. Тепер йому ніхто не довірятиме» [6]. З одного боку, ситуація видається дещо неоднозначною, з іншого – в законодавстві існує багато прогалин, через які волонтери, вирішивши допомогти армії чи цивільним, наражають себе на притягнення до юридичної відповідальності. Ризикуючи стати порушниками закону, люди продовжують роботи все, аби наблизити нашу державу до перемоги над російськими окупантами.

За даними опитування Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, близько 61 % українців так чи інакше долучалися до волонтерської допомоги Силам оборони України чи своїм співгромадянам: хтось допомагав фізичною роботою (близько 10 %), 31 % допомагали фінансово, близько 20 % – і фінансово, і роботою [7]. Більше половини українців долучаються до волонтерської діяльності – звісно, це стосується і донатів громадян волонтерам, і на основі цього ми можемо підкреслити значимість волонтерського руху в Україні та необхідність приведення норм законодавства відповідно до сучасних реалій.

Аналізуючи Закон України «Про волонтерську діяльність», ми хотіли б акцентувати увагу на деяких суперечностях, які, на нашу думку, ускладнюють роботу волонтерів і призводять до приховування наявності факту допомоги.

Нормою, яка викликає багато протиріч, на думку авторів, є частина друга абзацу другого статті 7 Закону України «Про волонтерську діяльність», де зазначено, що волонтери не можуть надавати волонтерську допомогу індивідуально за напрямами, визначеними абзацами сьомим і восьмим частини третьої статті 1 цього Закону [1].

Ми повернулися до частини третьої абзаців сім та вісім статті 1 Закону України «Про волонтерську діяльність», де вказані такі напрямки діяльності волонтерів, як: 1) надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру; 2) надання

волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, дії правового режиму надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України [1].

Фактично та юридично діяльність тих волонтерів, які надають індивідуально допомогу Збройним Силам України під час повномасштабного вторгнення, є незаконною, хоча практика показує, що дуже багато допомоги для армії надходить саме від волонтерів, які не є членами волонтерських організацій. Наявність такої заборони аж ніяк не відповідає вимогам воєнного стану. На нашу думку, законодавцю необхідно переглянути положення частини другої абзацу другого статті 7, за яким допомога Збройним Силам України відбуватиметься за Законом, навіть коли волонтер здійснює волонтерську діяльність і збирає кошти індивідуально.

Попри зазначене, дискусійними, на наш погляд, видаються положення частини першої абзацу третього статті 7 Закону України «Про волонтерську діяльність», де зазначено, що іноземці та особи без громадянства здійснюють волонтерську діяльність через організації та установи, що залучають до своєї діяльності волонтерів, інформація про які розміщена на офіційному вебсайті центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері волонтерської діяльності [1]. Тобто іноземці та особи без громадянства, які індивідуально провадять волонтерську діяльність в Україні, маючи на меті допомогу Збройним Силам України, роблять це також усупереч зазначеного вище Закону. Вважаємо, що встановлення юридичної відповідальності для іноземців та осіб без громадянства, які поза волонтерськими організаціями, самотійно бажають допомогти Україні, її армії та народу в боротьбі з ворогом, є недоцільним.

До прикладу, 25 квітня 2023 року у своєму Telegram-каналі Дмитро Лубінець повідомив про те, що російські загарбники незаконно утримують іспанського волонтера Мар'яно Гарсія Калатаюда, також відомого як Маріо, у слідчому ізоляторі Сімферополя та піддають його тортурам [8]. Цей приклад, коли громадянин чужої країни добровільно йде на такі випробування на благо України, є високоморальним вчинком, що повністю відповідає всім принципам, на яких ґрунтується волонтерська діяльність згідно із Законом України «Про волонтерську діяльність». Доцільно наголосити, що воєнна агресія російської федерації змусила законодавця переглянути правові норми, які регулюють правовий статус, соціальний та правовий захист волонтерів.

Так, наприклад, у разі загибелі (смерті) волонтера під час надання волонтерської допомоги в районі проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України, унаслідок бойових дій та збройних конфліктів сім'ї загиблого (померлого), його батькам та утриманцям виплачується одноразова грошова допомога в розмірі 500 прожиткових мінімумів, встановлених законом для працездатних осіб. А у разі встановлення інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги в районі проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України, унаслідок бойових дій та збройних конфліктів, залежно від ступеня втрати працездатності йому виплачується одноразова грошова допомога в такому розмірі: у разі встановлення інвалі-

дності I групи – 250 прожиткових мінімумів, встановлених законом для працездатних осіб; у разі встановлення інвалідності II групи – 200 прожиткових мінімумів, встановлених законом для працездатних осіб; у разі встановлення інвалідності III групи – 150 прожиткових мінімумів, встановлених законом для працездатних осіб [1].

Волонтерам для здійснення волонтерської діяльності можуть бути відшкодовані витрати на відрядження на території України та за кордон у межах норм відшкодування витрат на відрядження, встановлених для державних службовців і працівників підприємств, установ та організацій, що повністю або частково утримуються (фінансуються) за рахунок бюджетних коштів. Однак варто зазначити, що відшкодування витрат на проїзд здійснюється лише тоді, коли волонтер зможе надати підтверджувальні документи на відрядження. Варто врахувати, що волонтеру можуть оплачувати витрати на проїзд (включно з перевезенням багажу) до місця здійснення волонтерської діяльності; витрати на отримання візи; витрати на харчування, коли волонтерська діяльність триває більше 4 годин на добу; витрати на проживання у разі відрядження волонтера до іншого населеного пункту для провадження волонтерської діяльності, що триватиме більше 8 годин; витрати на поштові й телефонні послуги, пов'язані зі здійсненням волонтерської діяльності; витрати на проведення медичного огляду, вакцинації та інших лікувально-профілактичних заходів, безпосередньо пов'язаних з наданням волонтерської допомоги.

Відшкодування витрат, пов'язаних з волонтерською діяльністю, з коштів державного або місцевого бюджету відбувається лише в тих випадках, коли з волонтером було укладено договір про надання волонтерської допомоги [1]. Водночас зазначені вище соціальні гарантії надають лише за умови та наявності правого статусу волонтера та укладення договору про надання волонтерської допомоги зокрема.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження продемонструвало, що війна в Україні змусила суспільство переосмислити практичну цінність волонтерів та волонтерської діяльності. У сучасних умовах, з огляду на численні ризики для життя

і здоров'я під час здійснення волонтерської діяльності, волонтери є однією з найбільш вразливих і незахищених категорій. Яскравим підтвердженням зазначеного є низка випадків, які, з одного боку, підкреслюють роль волонтерів у наближенні перемоги України над окупантами, з іншого – демонструють ризикованість волонтерської діяльності. Поряд з цим, на нашу думку, потребують перегляду й уточнення законодавчі положення щодо неможливості здійснення волонтерської діяльності індивідуально.

Список використаних джерел

1. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 р. № 3236-VI. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення: 12.05.2023).
2. Чому саме волонтерство? *Українська Волонтерська Служба* : вебсайт. URL: <https://volunteer.country/> (дата звернення: 12.05.2023).
3. Загинули на «дорозі життя» під Черніговом: історія загиблих та людей, які вижили. URL: <https://suspilne.media/271696-zagynuli-na-dorozii-zitta-pid-chernigovom-istorii-zagiblih-ta-ludej-aki-vizili/> (дата звернення: 12.05.2023).
4. Уповноважений: вбивство британського волонтера Пола Урі через катування – війсьний злочин, який стане ще одним доказом у трибуналі для Путіна. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-vbivstvo-britanskogo-volontera-pola-uri-cherez-katuvannya-voennij-zlochyn-yakij-stane-shche-odnim-dokazom-u-tribunali-dlya-putina (дата звернення: 12.05.2023).
5. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році : офіційний вебсайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/vstup> (дата звернення: 12.05.2023).
6. Гуманітарна допомога ЗСУ і підозри волонтерам: що відбувається насправді? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/volontery-dopomoha-humanitarka-viyna/32011853.html> (дата звернення: 12.05.2023).
7. Опір агресору, волонтерство, обстріли інфраструктури: як повномасштабна війна вплинула на життя українців. URL: https://dif.org.ua/article/opir-agresoru-volonterstvo-obstrili-infrastrukturiyak-povnomashtabna-viyna-vplinula-nazhittiyaukraintsiv#_Toc128066178 (дата звернення: 12.05.2023).

8. Росіяни незаконно утримують у Сімферополі іспанського волонтера – оубудсмен. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crime/3700515-rosiani-nezakonno-utrimuut-u-simferopoli-ispanskogo-volontera-ombudsmen.html> (дата звернення: 12.05.2023).

Denysenko K.,

Ph.D. in public administration, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Administrative,
Civil and Commercial Law and Process,
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9637-1361;

Kyseliov D.,

Junior Researcher of the Department
Scientific Activity and International Cooperation
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5080-9436;

Borko I.,

Cadet of the 137th academic group of Law Faculty
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3397-0121

SOME ASPECTS OF VOLUNTEERS' ACTIVITIES UNDER CONDITIONS OF MARTIAL LAW

The article is devoted to the analysis of some aspects of volunteers' activities under conditions of martial law. It is noted that volunteers were the first who solved the negative challenges associated with the full-scale invasion of Russian Federation, protected and defended our country's humanitarian sector. They risked their own lives daily saving the lives of others by evacuating from the hottest places in Ukraine, delivering life support items to the territory where hostilities were taking place.

There are different formats of the forms of volunteer activity: from individual to collective ones, from direct participation to remote mode of assistance. It is noted that the war in Ukraine forced society to reconsider volunteers' practical value and volunteer activities in particular. In modern conditions, taking into account numerous risks to life and health while volunteering, volunteers are one of the most vulnerable and unprotected categories. A clear confirmation of the above is a number of cases that, on the one hand, emphasize the role of volunteers in bringing Ukraine's victory over the occupiers closer, and on the other hand, demonstrate the riskiness of volunteering. Analyzing the Law of Ukraine "On Volunteering", attention is focused on contradictions that complicate volunteers' work and lead to the concealment of the fact of assistance. In fact and legally, the activity of those volunteers who provide individual assistance to the Armed Forces of Ukraine during a full-scale invasion is illegal, although practice shows that a lot of assistance to the army comes precisely from volunteers who are not the members

of any volunteer organizations. The presence of such a prohibition does not meet the requirements of martial law.

It is emphasized that the military aggression of Russian Federation forced the legislator to revise the legal norms regulating volunteers' legal status, social and legal protection. According to the authors, the legislative provisions regarding the impossibility of volunteering individually need to be revised and clarified.

Key words: *volunteer, volunteer activity, volunteer movement, risks, martial law, military aggression, hostilities, Armed Forces of Ukraine, social guarantees.*

References

1. Ukraine (2011), *On volunteering* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (accessed 12 May 2023).

2. Why volunteering? *Ukrainian Volunteer Service*, available at: <https://volunteer.country/> (accessed 12 May 2023).

3. Died on the "road of life" near Chernihiv: the history of the dead and people who survived, available at: <https://susplne.media/271696-zaginuli-na-dorozi-zitta-pid-cernigovom-istorii-zagiblih-ta-ludej-aki-vizili/> (accessed 12 May 2023).

4. Commissioner: Killing of British volunteer Paul Urey by torture is a war crime that will be another evidence in the tribunal for Putin, available at: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-vbivstvo-britanskogo-volontera-pola-uri-cherez-katuvannya-voyennij-zlochyn-yakij-stane-shche-odnim-dokazom-u-tribunali-dlya-putina (accessed 12 May 2023).

5. Annual report of the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine on the state of observance and protection of human and citizen rights and freedoms in Ukraine in 2022: official website of the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine, available at: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/vstup> (accessed 12 May 2023).

6. Humanitarian aid of the Armed Forces of Ukraine and suspicions of volunteers: what is really happening? available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/volontery-dopomoha-humanitarka-viyna/32011853.html> (accessed 12 May 2023).

7. Resistance to the aggressor, volunteering, shelling of infrastructure: how a full-scale war affected the lives of Ukrainians, available at: https://dif.org.ua/article/opir-agresoru-volonterstvo-obstrili-infrastrukturiyak-povnomasshtabna-viyna-vplinula-nazhittyaukraintsiv#_Toc128066178 (accessed 12 May 2023).

8. Russians are illegally detaining a Spanish volunteer – an ombudsman in Simferopol, available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3700515-rosiani-nezakonno-utrimuut-u-simferopoli-ispanskogo-volontera-ombudsmen.html> (accessed 12 May 2023).